

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11050392>

QOBILIYATLARNING TUZILISHI, QOBILIYAT TURLARI

Dumarova Gulfira Kazimbekovna

Andijon davlat chet tillar instituti o'qituvchisi

Abdusattorova Nilufar Islombek qizi

Andijon davlat chet tillar instituti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada qobiliyat va uning turlari, shaxsning qobiliyati paydo bo'lishi va rivojlanishi haqida so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** Umumiy qobiliyat va uning ko'rinishlari: intellekt, kreativlik (ijodiy qobiliyat), psixomotor qobiliyatlar, sensor qobiliyatlar va h.k. Pedagogik qobiliyatlar strukturasi.*

Qobiliyatlar odamning shunday psixologik xususiyatlaridirki, bilim, ko'nikma va malakalarni orttirishning samaradorligi, tezligi shu xususiyatlarga bog'liq bo'ladi, lekin bu xususiyatlarning o'zi bilim, ko'nikma va malakalarga taalluqli bo'lmaydi. Aks holda, imtihonda qo'yilgan baho, doskada qaytarilgan javob, muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz bajarilgan yozma ishiga qarab odamning qobiliyatlari haqida qat'iy xulosa chiqarish mumkin bo'lar edi. Ammo psixologik tadqiqotlar va pedagogik tajribalarning ko'rsatishicha, ba'zan dastavval boshda nimalarnidir qila olmaydigan va buning natijasida atrofdagi boshqa odamlardan ajralib qolgan odam ta'lim olish jarayonida tez orada boshqalarni quvlab o'tib ketadi va ish ishining katta ustasi bo'lib etishadi. Unda boshqalarga qaraganda ko'proq qobiliyatlar nomoyon bo'ladi. Qobiliyatlar bilim, ko'nikma va malakalarni egallashda nomoyon bo'lsa ham, ular bilim, ko'nikma va malakalarga taalluqli bo'lmaydilar.

Qobiliyatlar va bilim, ko'nikma va malakalar biri-biri bilan aynan bir narsalar emas. Bilim, ko'nikma va malakalarga nisbatan odamning qobiliyatlari qandaydiimkoniyat tarzida nomoyon bo'ladi. Yerga tashlangan urug' ana shu urug'dan o'sib chiqishi mumkin bo'lgan boshqqa nisbatan faqat imkoniyat bo'lgani kabi odamning qobiliyatlari bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun faqat imkoniyat hisoblanadi. Bu bilim, ko'nikma va malakalar egallanadimi yoki egallanmaydimi, imkoniyat haqiqatga aylanadimi yoki yo'qmi - bularning hammasi juda ko'p

sharoitlarga bog'liqdir. Bolada nomoyon bo'lgan musiqa qobiliyati uning musiqachi bo'lishiga hech bir kafolat bermaydi. Bola musiqachi bo'lishi uchun unga maxsus ta'lim berilishi, qat'iylik, salomatligining yaxshi bo'lishi, musiqa asbobi, notalar va boshqa ko'p sharoitlar bo'lishi kerak. Bularsiz qobiliyat taraqqiy etmayoq so'nishi mumkin.

Qobiliyatlar faqat faoliyatda nomoyon bo'ladi, shunda ham faqat ana shu qobiliyatlarsiz amalga oshirilishi mumkin bo'lmagan faoliyatlardagina nomoyon bo'ladi. Agar odamni hali rasm solishga o'rgatmagan bo'lsa, agar u tasviriy faoliyat uchun zarur bo'lgan hech qanday malakalarni egallamagan bo'lsa, uning rasm solishga nisbatan qobiliyatlari haqida hech qanday gap bo'lishi mumkin emas. Rasm chizishga, tasviriy san'atga maxsus o'rgatish jarayonida o'quvchining qobiliyati bor yoki yo'qligi nomoyon bo'lishi mumkin.

Qobiliyat va bilim, ko'nikma va malakalarning birligi nimada ifodalanadi? Qobiliyat bilim, ko'nikma va malakalarning o'zida ko'rinmaydi, balki ularni egallash dinamikasida nomoyon bo'ladi, ya'ni, boshqacha qilib aytganda, mazkur faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayoni turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, engil va mustahkam amalga oshirilishida nomoyon bo'ladi. Xuddi mana shu erda yuzaga chiqadigan farqlar qobiliyatlar bizga haqida gapirish imkonini beradi.

Shunday qilib, qobiliyatlar shaxsning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda nomoyon bo'ladigan individual-psixologik xususiyatidir.

QOBILIYATLARNING TURLARI

Qobiliyatlar umumiy va maxsus bo'ladi. Umumiy qobiliyatlar mavjud bo'lganda kishi faoliyatning turli xillari bilan muvaffaqiyatli shug'ullana oladi. Maxsus qobiliyatlar kishiga qandaydir bir muayyan faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanish imkoniyatini beradi. Masalan, matematik, texnikaviy, adabiy, musiqiy, tasviriy va boshqa qobiliyatlar bo'ladi.

Umumiy qobiliyatlarga ko'p hollarda intellekt, tafakkurning kreativligi va shaxsning psixomotor qobiliyatlari kiradi deb hisoblaydilar.

INTELLEKT. Yuqorida ko'rsatib o'tganimizdek odamning aqliy rivojlanish darajasini o'rganishga intilish "intellekt" tushunchasini va nazariyasini yaratilishiga olib keldi. Ko'rsatib o'tganimizdek intellektini o'lchash va baholash uchun turli testlar qo'llaniladi. Ularning barchasi intellekt testlari degan umumiy nom bilan ataladilar. Biz yuqorida intellektini baholashda ko'p qo'llaniladigan testning mohiyatiga qisqa to'xtalib o'tgan edik. Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, ulardagi formulalar bolalar intellektini o'lchashda qo'llaniladi.

Katta yoshli kishilar intellektini baholash uchun boshqa mezon, individual natijani biror meyor (ko'pchilikni o'rganish natijasida tajriba yo'li bilan topilgan) bilan taqqoslanadi. Quyida biz shunday jadvallardan birini keltiramiz.

Intellekt ko'effitsienti	Aqliy <u>rivojlanish darajasi</u>	% hisobida taqsimlanganlik ko'rsatgichi
IQ		
130 va yuqori	Juda yuqori	2,2
120 - 129	Yuqori	6,7
110 - 119	Yaxshi	16,1
90 - 109	O'rta	50,0
80 - 89	Past	16,1
70 - 79	Chegara ko'rsatgichi	6,7
69 va past	Aqliy zaiflik	2,1

Intellektni baholash jadvali.

Ko'rinib turibdiki, (jadvalga qarang) yuqori intellektga egalar va aqliy zaiflar 2% ni tashkil qilar ekan. Aqliy rivojlanish darajasini o'lchash ko'proq aqliy zaiflikni, ijtimoiy qarovsizlikni yoki kasbga tanlash maqsadida qo'llaniladi. Hozirgi vaqtda psixologik tadqiqotlar intellektning o'zgarmasligini inkor qiluvchi, uning juda ko'plab omillarga bog'liq (ijtimoiy muhit, oila, irsiyat, motivatsiya) ekanligini ko'rsatmoqda. Shu sababli intellekt ko'effitsienti kishining taqdirini belgilovchi birdan-bir ko'rsatgich sifatida qo'llanilishi mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Davletshin M.G. YOsh davrlar va pedagogik psixologiya asoslari. -Toshkent: TDPU, 2006. – 43 b.
2. Davletshin M.G. Техническая одарённость и ее выявление О‘zbekistonning iste’dodli bolalari Respublika ilmiy-amaliy konfrensiya materiallari. –Termiz, 1992. - B. 53- 55.
3. Исмоиловна А. З., Нарзуллаевна К. Г. (2022). В процессе формирования личности, преодоления эмоционального состояния в семейном окружении. Евразийский журнал гуманитарных и социальных наук, 6, 31-33.
4. Ismoilovna, A. Z. (2021). Methodology of organizational capacity development in gifted children. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(10), 1957- 1961.
5. Ismoilovna, A. Z. (2022). Prerequisites for identifying gifted children and shaping their abilities. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(6), 308-311.
6. Ismoilovna, A. Z. (2023, February). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLLARDA BILISH JARAYONLARINING RIVOJLANISHI. In Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 2, No. 2, pp. 204-210).